

ФОЛЬКЛОРНІ МОТИВИ У МОВОТВОРЧОСТІ А. КАЩЕНКА

У статті розглядаються найголовніші чинники народного джерела історичних творів А. Кащенко. Визначено, що творчість письменника ґрунтувалася на фольклорних традиціях, оскільки він широко використовує фольклорні мотиви.

Ключові слова: фольклор, фольклорні мотиви, історична пісня, думи, прислів'я, приказки, фразеологізм, епітет, порівняння.

Драган Ю. М. ФОЛЬКЛОРНЫЕ МОТИВЫ В ЯЗЫКОТВОРЧЕСТВЕ А. КАЩЕНКО

В статье рассматриваются самые главные факторы народного источника исторических произведений А. Кащенко. Определено, что творчество писателя базировалось на фольклорных традициях, поскольку он широко использует фольклорные мотивы.

Ключевые слова: фольклор, фольклорные мотивы, историческая песня, думы, пословицы, поговорки, фразеологизм, эпитет, сравнения.

Dragan Yu. M. FOLK MOTIVES IN LANGUAGE CREATION A. KASHCHENKO

The article considers most important factors national source of A.F. Kashchenko. Defined, that writers work it based on folk traditions, because the he extensive use folk motives.

Keywords: folklore, folk motives, historical song, proverbs, sayings, phraseologism, epitet, comparison.

Народна творчість, що зародилася в далекій давнині, – історична основа всієї світової художньої культури, джерело національних художніх традицій, виразник народної самосвідомості. Усна народна творчість, що виникла задовго до художньої літератури, була і є невичерпним джерелом творчого натхнення для письменників усіх часів і народів. Так, саме на ґрунті народної пісні і думи виріс поетичний геній Т. Шевченка. Їх вплив відчувається у творчості М. Гоголя, І. Франка, Лесі Українки. А хіба можна уявити без народної пісні творчість М. Рильського, А. Малишка та й взагалі багатьох відомих письменників минулого і сучасного.

Проза письменника А. Кащенко має досить ґрунтовну наукову рецепцію (у працях А. Гуляка, Ф. Кейди, Г. Корицької та інших дослідників). Однак деякі аспекти вивчені недостатньо.

Українська народна творчість багата і різноманітна. Українська усна словесність була предметом ґрунтовного вивчення класичної фольклористики (М. Максимович, М. Костомаров, І. Франко, М. Драгоманов), інших прозових жанрів (В. Давидюк, Ф. Кейда, С. Мишанич, В. Сокіл, І. Павленко, Н. Пазяк, Н. Ярмоленко, О. Лабашук; Є. Мелетинський, Н. Кринична, Ю. Юдін).

Роль фольклору в розвитку української літературної мови простежували М. Костомаров, І. Срезневський, О. Потебня, І. Франко, М. Драгоманов, М. Рильський, О. Гончар. Розглядають цю проблему і сучасні дослідники С. Єрмоленко, Н. Данилюк, М. Дмитренко та ін.

Мета статті – розглянути найголовніші чинники народного джерела історичних творів А. Ф. Кащенко.

Соками усної народної творчості живилася писемність. На її основі створювалися історія і література. Зв'язок витоків творчості багатьох українських письменників (І. Котляревський, Марко Вовчок, Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко, Леся Українка, І. Франко) з творчістю народу – неминучий. Це розуміли видатні письменники кожної епохи, а найбільше ті, які черпали в народній творчості не лише творчу силу, а й сюжети та образи, художні засоби, фольклорні мотиви. Український фольклор протягом тисячоліть був чи не єдиним засобом узагальнення життєвого досвіду народу, втіленням народної мудрості, народного світогляду,

народних ідеалів. «У житті українського народу, як і інших народів, фольклор відіграв важливе суспільно-політичне і культурне значення. Фольклорні твори не тільки відображають волелюбні мотиви, етичний і естетичний ідеали народу, а й впливають на розвиток його духовного життя» [6, с. 4].

Використання вікового досвіду народу завжди допомагало нашим письменникам. Починаючи від І. Котляревського, ми й до сьогодні спостерігаємо в їх творах яскраві зразки народної творчості, цього невичерпного й справді цілющого джерела для художника слова.

Фольклор – це одна з найтриваліших і всеохоплюючих систем духовного життя народу, тісно пов'язана з народним побутом та літературою. Обличчя українського фольклору визначають багатогранність жанрів і досконалість форм, поетичність і вишуканий ліризм, глибока філософічність і невимримний запал.

Серед багатьох видів українського фольклору найважливіше місце належить пісенній творчості – думам і пісням. Ці перлини народної творчості не втратили свого наукового та культурного значення, адже в них відбито світогляд народу на кожному етапі його історичного розвитку, його морально-етичні погляди, естетичні смаки. Саме тому їх намагалися використати у своїх історичних творах українські письменники, серед яких особливе місце посідає творча спадщина Андріана Кашенка. Його перу належить відомий твір «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове», присвячений історії запорізького козацтва, у якому він зумів майстерно використати значний поетичний масив українського фольклору, що свідчить про національну форму світосприйняття та мовну особистість митця. «У творі А. Кашенка «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове», – зазначає Корицька Г. Р., – окреслено систему фольклорних мотивів, що свідчить про глибокі зв'язки письменника з народною творчістю» [5, с. 20].

Фольклорна мова є передусім одним із засобів створення епічно-урочистої тональності художнього твору, текст якого щедро пересипаний зразками історичних пісень, дум, прислів'їв та приказок, народнопоетичних фразеологізмів, які письменник то вкладає в уста персонажів, то використовує у своїх розповідях та описах, що робить мову його творів соковитою і виразною.

Народний героїчний епос

На XV–XVI століття припадає розквіт українського народного героїчного епосу – історичних дум і пісень.

Всесвітнє визнання дістала українська народна пісня – геніальний витвір нашого народу. Історичні пісні А. Кашенка використовує як художній літопис усної історії народу. Вони збагачують художні засоби митця, захоплюють правдивістю почуттів, сприяють відтворенню реальних подій минулих часів.

Прикладом широкої обізнаності А. Кашенка з фольклором є використання ним у своїх творах пісенних мотивів. Він досить щедро вводить у мовну тканину твору народнопоетичні елементи, різноманітну ритміку народної пісні; часто використовує зачини з конструктом-початком *ой*, що характерно для народної пісні, мови фольклору: *Ой, пустимося ж на тихий Дунай, / Далі Дунаєм під Цареград* [3, с. 20]; *«Ой турчине, турчиночку, / Дай мі ножа гостренького»* [3:33]; *«Ой, на полі та й на Килиїмськїм, / На шляху битому, ординськїм, / Ой, там гуляв, гуляв козак Голота»* [3, с. 38]; [3, с. 41]; *«Ой, три літа, три неділі / Минулося на Вкраїні»* [3, с. 85].

Історичні пісні при всій своїй оригінальності окремими рисами споріднені з думами, які складають значний пласт усної народної творчості, становлять джерело історії українського народу. Одними з особливостей дум є використання повторів, виражених сполучниками (*чи, най, най ся, будь мі*): *«Чи то гуси кричать, / Чи лебеді ячать, / Чи ушкалі гудуть, / Чи, може, козаки Дніпром ідуть?»* [3, с. 26]; усічень, виражених частками: *«...Най до мамки її пошле, / Най ся мамка не фрасує, / Най нам віна не готує!..»* [3, с. 31]; та модальними словосполученнями: *«...Будь мі лицар та вірнесенький...»* [3, с. 37].

Стилістичні риси, властиві думами:

– архаїзми, старослов'янізми та вислови, які виконують певну стилістичну функцію: *Ти еси напоєна сріблом-злотом* [3, с. 30]; *Бо ми віно утратили* [3, с. 31];

– анафори: *Чи то гуси кричать, Чи лебеді ячать, Чи ушкалі гудуть, Чи, може, козаки Дніпром ідуть?* [3, с. 26]; *Ой, кому цей рушник буде – Ой, чи турчину, чи татарину, Ой, чи козакові молодому? Ой, це буде кошовому молодому* [3, с. 54];

– тавтологія: а) синонімічна: *прохали та благали* [3, с. 29], *плаче-ридає* [3, с. 30], *кайдани-залізо* [3, с. 29], *турки-яничари* [3, с. 29], *сядь-пади* [3, с. 30]; *Дніпро-Славути* [4, с. 98]; *срібло-злото* [3, с. 99]; *думає-гадає* [3, с. 126]; *щука-рибуха* [3, с. 150]; б) однокоренева: *рано-пораненьку* [3, с. 21], *клясти-проклинати* [3, с. 29], *грає-приграває* [3, с. 27], *кликав-покликав* [3, с. 140];

– постійні епітети: *бідні невольники* [3, с. 29; с. 96], *віра бусурманська* [3, с. 29; с. 124], *віра християнська* [3, с. 95; с. 140], *голубонько сивенький* [3, с. 29; с. 124; с. 125; с. 126], *голубонько сизий* [3, с. 126], *сива зозуля* [3, с. 128], *орли сизопері* [3, с. 128], *головонька козацька* [3, с. 30], *буйний вітер* [3, с. 29; с. 43; с. 127], *кінь вороний* [3, с. 44], *сокіл ясенький* [3, с. 41], *недовірок християнський* [3, с. 93; с. 95].

В «Оповіданні про славне Військо Запорозьке низове» автор органічно вмонтовує в систему оповіді думи та пісні, які тематично суголосні з історичним ґрунтом твору. Наявні фольклорні фрагменти в «Оповіданнях...» змістовно не змінюються або ж трансформуються в незначній мірі. Залучення до оповіді народнопоетичних текстів поглиблює усвідомлення певної події, факту. Письменник орієнтується на пісні й думи, бо в них виразно репрезентована героїка минулого, що є домінантою для втілення авторського задуму.

Художні засоби зображення

Епітет – широко використовується у творчій лабораторії А. Кащенко. Емоційні властивості, які він вносить до організації тексту, досить виразні й очевидні. «Саме з емоційного погляду епітет характеризує, зображує предмети і явища й цим відрізняється від логічного означення. Такими своїми якостями він глибоко входить в систему категорій художньої семантики» [1, с. 76].

Фольклорної тональності надають епітети на позначення:

– рослин: *«... Край криниці Салтанки / Три терни дрібненьких»* [3, с. 26]; *«Під явором зелененьким / Лежав козак молоденький»* [3, с. 85]; *«Всі мої квітки луговії низовії пониділи»* [3, с. 136];

– птахів: *«... Там сидить сокіл ясенький, / Жалібненько квилить-проквіляє»* [3, с. 41]; *«Закрукають кречети сизі, / Загадаються орли хижі»* [3, с. 276]; *«Ой ти, голубонько сивенький! / Ти далеко літаєш, ти далеко буваєш»* [3, с. 29];

– тварин: *«- Гей, сідлай, хлопче, коня, коня вороного...»* [3, с. 44]; *«Ой, чи бач, ляше, як козак ляше на сивім коні горою»* [3, с. 150];

– природних явищ: *«... Тоді буйні вітри завивали...»* [3, с. 43]; *«А із хмари дрібний дощик накрапає, / А по морю злосупротивна хвиля вставає»* [3, с. 42]; *«Як із Низу із Дністра тихий вітер повіває...»* [3, с. 156]; *«Ой, у Краснім на ставочку туман осідає...»* [3, с. 159].

Типовими пісенними реаліями у творі А. Кащенко представлений рослинний світ: *«То не верби луговії зашуміли»* [3, с. 26]; *«По три пучки тернини і червоної таволги набирайте»* [3, с. 29]; *«Під явором зелененьким лежав козак молоденький»* [3, с. 85].

Ліричного звучання набуває мова, у якій переважають народнопоетичні слова з емоційно-оцінними відтінками ніжності, голубливості, пестливості: *«А я, бідний, з діточками, / Піду лісом стежечками»* [3, с. 28]; *«Він взяв собі за жіночку Зеленую долиночку»* [3, с. 86]; *«А в неділю пораненьку Зібралися громадоньки / До козацької порадоньки»* [3, с. 103]; *«Як три брати рідненькі, / Як голубоньки сивенькі»* [3, с. 124]; *«У городі Мерефі жила вдова, / Старенька жона»* [3, с. 203].

«Окресливши основні складники народного джерела прози А. Кащенко, відзначаємо, що вона ґрунтувалася передусім на фольклорних засадах» [5, с. 18].

Фразеологізми

У творчій спадщині А. Кащенко вагоме місце посідають фразеологічні вислови, що створені за народнопоетичним зразком.

Фольклорні та народнопоетичні фразеологізми у творах А. Кащенко знаходять широке стилістичне застосування: «хліб-сіть» [2, с. 309] – гостинність, «лицарі-молодці» [2, с. 168], «запорожець-велетень» [2, с. 322] – сила й лицарство; «Дивляться запорожці на свій рідний Великий Луг – не надивляться, слухають – не наслухаються» [2, с. 144] – замилювання природою; «на тихі води, на ясні зорі» – образ рідного краю, України [2, с. 588] тощо.

Наявність фольклорних елементів проявляється через численні ліричні звертання: «моя ясна рибонько» [2, с. 27], «голубчику» [2, с. 76], «горличко сизокрила» [2, с. 82], «моя доленько» [2, с. 85], «лебідонько» [2, с. 105] тощо. Вони емоційно наснажують текст, створюючи тим ефект щиро-інтимної бесіди.

Зазначені фольклорні елементи мовлення виступають засобом увиразнення рис характеру літературних персонажів, посилюють експресію вислову внаслідок поєднання у спільному текстовому мовному комплексі стилістично різнопланових одиниць.

Отже, народнопоетична творчість завжди була невід'ємною рисою художньої спадщини найвидатніших українських письменників-класиків художньої літератури ХІХ–ХХ ст. Мовна спадщина А. Кащенко свідчить про потужне джерело фольклору, що надає його творам своєрідного національного колориту.

Фольклорні елементи, введені у розповідну тканину твору, який є яскравим зразком творчого використання письменником усної народної творчості, відіграють у ньому певну стильову роль, надаючи йому ліричного забарвлення, експресії та реального відтворення духовного світу українства.

І невід'ємними компонентами цих зображень стали думи, пісні, прислів'я та приказки, традиційні і невичерпні для української мови та літератури художні засоби, успішно використовувані не одним поколінням майстрів слова.

«Використання в оповідях фольклорних мотивів, образів, образних виразів легенд, переказів, обрядового фольклору – досить поширений прийом автора. Він виділяє специфічні риси героїв, вводячи їх у психологізовану розповідь, передає емоційний стан людей. Це зумовлено насамперед тим, що А. Кащенко збирав народні перлини й пропагував їх» [5, с. 20].

Багатство варіацій народного слова, глибини їх семантичного наповнення свідчать про високу розвиненість народної мови, увиразнюють стилістику, роблять влучнішим, логічнішим, психологічно багатим та образно піднесеним наше мовлення.

Хоч творча спадщина катеринославського письменника Адріана Кащенко не піднеслася до рівня класичних зразків художньої літератури, проте не варто недооцінювати її в загальному процесі формування української літературно-національної норми. Вона є невід'ємною частиною цінного матеріалу з історії української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ващенко В. С. Мова Тараса Шевченка / В. С. Ващенко. – Харків, 1963. – С. 63.
2. Кащенко А. Зруйноване гніздо / А. Кащенко. – К.: Дніпро, 1991. – 650 с.
3. Кащенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове / А. Кащенко. – Дніпропетровськ : Січ, 1991. – 494 с.
4. Корицька Г. Р. Творчість А. Кащенко: проблематика і поетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.01.01 «українська література» / Г. Р. Корицька – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
5. Корицька Г. Р. Фольклорні мотиви в історичній прозі А. Кащенко / Г. Р. Корицька. – Зб. наук. праць. Вип. 15. – К.: Твім інтер, 2003. – С. 118–127.
6. Поповський А. М. Мова фольклору та художньої літератури Південної України кінця ХІХ – початку ХХ ст. / А. М. Поповський. – Дніпропетровськ: ДДУ, 1987. – С. 4.

Стаття надійшла до редакції 30.05.2017 р.